

2-SINF ONA TILI DARSLARIDA O‘QUVCHILARNING KROSS-KULTURAL KOMMUNIKATIVLIGINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Ne‘matullayeva Muazzam G‘ayratjon qizi

Namangan davlat universiteti doktoranti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23337793>

Annotatsiya. Mazkur maqolada 2-sinf ona tili darslarida o‘quvchilarning kross-kultural kommunikativligini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari yoritiladi. Kross-kultural kommunikativlik o‘quvchining o‘z madaniy tajribasini anglagan holda boshqa madaniyat vakillarining urf-odatlarini, muloqot me‘yorlari va qadriyatlariga hurmat bilan munosabatda bo‘lishi, farqlarni sodda tilda tushuntirishi, tinglashi va muloqot vaziyatiga mos javob bera olishi bilan tavsiflanadi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, 2-sinf, ona tili, kross-kultural kommunikativlik, madaniyatlararo kompetensiya, kommunikativ kompetensiya, empatiya, madaniy xilma-xillik, dialog, interfaol metod.

Globalashuv va ijtimoiy aloqalarning kengayishi ta‘lim jarayonida o‘quvchining faqat grammatik jihatdan to‘g‘ri gap tuzishi emas, balki turli ijtimoiy va madaniy tajribaga ega insonlar bilan hurmatli muloqot qila olishini ham muhim natija sifatida ko‘rsatmoqda. Til va madaniyat o‘zaro chambarchas bog‘liq bo‘lib, tilni o‘rgatish jarayonida boshqa madaniyatlarni anglash, muloqot me‘yorlarini tushunish va o‘z qarashlarini boshqalarning tajribasi bilan taqqoslay olishga e‘tibor berish zarurligi ilmiy adabiyotlarda qayd etilgan.

Boshlang‘ich sinf bosqichida mazkur vazifa alohida ehtiyotkorlikni talab qiladi. 2-sinf o‘quvchisi uchun “madaniyat” tushunchasi murakkab nazariy kategoriya sifatida emas, balki kundalik hayotdagi salomlashish, mehmondo‘stlik, bayramlar, kiyinish, ovqatlanish, oilaviy munosabat, tabiatga munosabat, o‘yin va muloqot odoblari kabi konkret vaziyatlar orqali ochib berilishi maqsadga muvofiq. Shuning uchun ona tili darslarida matn, rasm, dialog, topshiriq va kichik hikoyalarni madaniyatlararo mazmun bilan boyitish o‘quvchining kommunikativ tajribasini kengaytirishi mumkin.

Ilmiy adabiyotlarda “intercultural communicative competence” turli madaniy va til tajribasiga ega insonlar bilan samarali va mos tarzda muloqot qilish uchun zarur bo‘lgan bilim, munosabat va ko‘nikmalar majmui sifatida talqin qilinadi. Byram modelida munosabatlar, madaniy bilim, talqin qilish va bog‘lash, kashf etish va o‘zaro ta‘sirlashish ko‘nikmalari hamda tanqidiy madaniy anglash o‘zaro bog‘liq komponentlar sifatida ko‘rsatiladi. Deardorff yondashuvi esa ochiqlik, hurmat, qiziqish kabi munosabatlardan bilim va ko‘nikmalar orqali ichki natijalar, jumladan empatiya va moslashuvchanlikka, undan esa samarali xulq-atvorga olib boruvchi jarayonni ta‘kidlaydi.

Mazkur nazariyalar 2-sinf uchun bevosita ko‘chirilmaydi, balki yosh xususiyatiga mos ravishda soddalashtiriladi. Masalan, “tanqidiy madaniy anglash” o‘rniga “har xil odatlar bo‘lishi mumkinligini tushunish va boshqani kamsitmaslik”, “madaniy bilim” o‘rniga “turli xalqlarning ayrim kundalik an‘analari haqida sodda ma‘lumot”, “talqin qilish” o‘rniga “rasm yoki hikoyadagi vaziyatni o‘z tajribasi bilan taqqoslash” kabi o‘quv harakatlari olinadi.

2-sinf o‘quvchilarida kross-kultural kommunikativlikning tarkibiy komponentlari

Komponent	Mazmuni	2-sinfda namoyon bo‘lishi	Darsdagi indikator
Madaniy ochiqlik	Farqlarni tabiiy qabul qilish, qiziqish	“Nega boshqacha?” deb qiziqish, kamsitmaslik	Savol beradi, hurmat bilan tinglaydi
Madaniy bilim	O‘z va boshqa madaniyatga oid sodda bilim	Bayram, salomlashish, taom yoki o‘yinlarni taqqoslash	Kamida ikki o‘xshash farqli jihatni aytadi
Kommunikativ ko‘nikma	Tinglash, savol berish, javob qaytarish	Dialog va juftlikdagi suhbat	Navbatni saqlaydi, odobli iboralardan foydalanadi
Empatik munosabat	Boshqa inson nuqtayi nazarini hisobga olish	“U nega shunday qilgan bo‘lishi mumkin?”ni muhokama qilish	Boshqa fikrni inkor qilmasdan izohlaydi
Refleksiya	O‘z tajribasi va qarashini anglash	“Men bugun nimani bildim?”	O‘z fikrini qisqa asoslaydi

Ona tili darslarida rivojlantirish usullari:

1. “Madaniy ko‘prik” usuli. O‘quvchilarga ikki madaniyatga oid sodda kundalik vaziyatlar beriladi. Masalan, salomlashish, mehmon kutish yoki bayram tabrigi. O‘quvchilar avval o‘z tajribasini aytadi, keyin berilgan boshqa vaziyat bilan o‘xshash va farqli jihatlarni topadi. Muhim metodik shart — “qaysi biri yaxshi?” tarzidagi baholashdan ko‘ra “qanday farq bor?” va “bu farqni qanday hurmat qilamiz?” savollaridan foydalanishdir.

2. Rasmlil madaniyatlararo vaziyat. O‘qituvchi turli bolalarning kundalik hayotini aks ettiruvchi neytral rasmlardan foydalanadi. O‘quvchilar rasm asosida gap tuzadi, qahramonlarning harakatlarini tasvirlaydi va ularga odobli savollar beradi. Bu usul ona tili fanining leksik va grammatik maqsadlarini kommunikativ vazifa bilan bog‘laydi.

3. “Ikki xil, bir xil” taqqoslash metodi. O‘quvchilar biror mavzu, masalan, “salomlashish”, “nonushta”, “o‘yin”, “bayram” yoki “mehmon kutish” bo‘yicha Venn diagrammasi yoki ikki ustunli jadval tuzadi. Natijada o‘quvchi madaniyatlar o‘rtasida farqlar bilan birga umumiy insoniy ehtiyoj va qadriyatlar ham mavjudligini anglaydi.

4. Rolli dialog. O‘quvchilarga qisqa kommunikativ vaziyat beriladi: yangi sinfdosh bilan tanishish, boshqa hudud yoki mamlakatdan kelgan mehmonni kutib olish, turli an‘anaga ega bola bilan suhbatlashish. Rolli o‘yinda asosiy talab — to‘g‘ri va hurmatli murojaat, savol berish, suhbatdoshni tinglash va javobga mos munosabat bildirish.

5. Hikoya asosida muhokama. Ona tili darsidagi matn yoki o‘qish uchun berilgan qisqa hikoyadan madaniy vaziyat ajratib olinadi. “Qahramon nima qildi?”, “Siz uning o‘rnida bo‘lsangiz nima der edingiz?”, “Boshqa bola bu vaziyatni qanday tushunishi mumkin?” kabi savollar orqali o‘quvchilarning perspektivani almashtirish ko‘nikmasi rivojlantiriladi.

6. “Odobli iborani top” usuli. O‘quvchilarga turli muloqot vaziyatlari berilib, mos nutqiy birlikni tanlash taklif etiladi: salomlashish, iltimos qilish, minnatdorchilik bildirish, uzr so‘rash,

fikrga qo‘shilmaslik. Keyin o‘quvchilar bu iboralarni turli madaniy vaziyatlarda qanday qo‘llash mumkinligini muhokama qiladi.

7. “Men — suhbatdoshim o‘rnida” refleksiya. Dars oxirida o‘quvchi boshqa qahramon nomidan bitta gap aytadi. Masalan: “Agar men yangi sinfdosh bo‘lganimda, menga qanday murojaat qilishlarini xohlardim?” Ushbu usul empatiya va kommunikativ moslashuvchanlikni sodda shaklda rivojlantiradi.

Kross-kultural kommunikativlikni baholashda faqat yodlangan madaniy faktlar emas, balki o‘quvchining muloqotdagi xatti-harakati ustuvor olinadi. Diagnostika uchun quyidagi to‘rt mezon taklif etiladi: 1) tinglash va suhbatdosh fikrini qabul qilish; 2) madaniy farqni to‘g‘ri ifodalash; 3) hurmatli nutq birliklaridan foydalanish; 4) o‘z fikrini sodda asoslash va boshqa nuqtayi nazarni hisobga olish. Har bir indikatorni “boshlang‘ich”, “rivojlanayotgan”, “yetarli” darajalari orqali kuzatuv varaqasida qayd etish mumkin.

Ona tili darsining asosiy imkoniyati shundaki, kommunikativ vazifalar bevosita til material bilan bog‘lanadi. Shu sababli kross-kultural mazmun alohida, fan mazmunidan uzilgan blok sifatida emas, balki matnni tushunish, gap tuzish, dialog yaratish, so‘z ma‘nosini izohlash va fikrni asoslash jarayoniga singdirilishi kerak.

Bunda yosh bolalar bilan ishlashda stereotiplarni takrorlamaslik muhim. Biror xalq yoki madaniyat haqida “hamma shunday qiladi” tarzidagi umumlashtirishlar o‘rniga “ayrim oilalarda”, “ba‘zi hududlarda”, “ushbu misolda” kabi ehtiyotkor ifodalar qo‘llanishi maqsadga muvofiq. Shuningdek, boshqa madaniyatni o‘z madaniyatidan ustun yoki past qo‘yadigan topshiriqlardan voz kechib, o‘zaro hurmat va qiziqishga asoslangan dialogni tashkil etish lozim.

2-sinf ona tili darslarida kross-kultural kommunikativlikni rivojlantirish o‘quvchilarning til kompetensiyasini ijtimoiy va madaniy muloqot tajribasi bilan boyitadi. Tadqiqot asosida “Madaniy ko‘prik”, rasmiy vaziyat, taqqoslash, rolli dialog, hikoya asosida muhokama, odobli iboralarni tanlash va refleksiya kabi usullarni darsning mavjud bosqichlariga integratsiya qilish mumkinligi asoslandi. Mazkur usullar o‘quvchilarda tinglash, savol berish, hurmat bilan fikr bildirish, empatiya, madaniy farqlarni qabul qilish va o‘z fikrini sodda asoslash kabi ko‘nikmalarni bosqichma-bosqich rivojlantirishga xizmat qiladi. Kelgusidagi empirik tadqiqotlarda ushbu metodlar asosida tajriba-sinov ishlari tashkil etilib, boshlang‘ich va yakuniy diagnostika natijalari statistik jihatdan tahlil qilinishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. Byram, M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Multilingual Matters, 1997.
2. Byram, M., Wagner, M. Making a difference: Language teaching for intercultural and international dialogue. Foreign Language Annals, 2018, 51(1), 140–151.
3. Deardorff, D. K. Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization. Journal of Studies in International Education, 2006, 10(3), 241–266.